

Társadalmi innováció a hazai intézményi idősellátásban (esettanulmány)¹

Social innovation in social care in Hungary

Gábrriel Dóra²

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.3.2>

Beérkezés: 2023.05.17.

Átdolgozott változat beérkezése: 2023.07.29.

Elfogadás: 2023.08.13.

Összefoglaló: A tanulmány egy észak-alföldi régióban található községet, valamint annak intézményesült idősellátási gyakorlatait vizsgálja. Az elemzés azt a kérdést járja körbe, hogy milyen típusú társadalmi innováció figyelhető meg a településen és az önkormányzat által fenntartott intézményben, a kezdeményezés milyen feltételek mellett működik, továbbá felveti a kérdést, hogy társadalmi innovációnak nevezhető-e a gondoskodó közösség. A társadalmi innováció irodalmára jellemző egyfajta normatív szemlélet, amely szerint az innovációk szorosan összefüggnek a pozitív irányú társadalmi változással, és segítenek egy jobb életminőség létrehozásában. A kritikai nézet azonban az innovációt nem gazdasági hatékonyság szempontjából vizsgálja, hanem úgy tartja, hogy a társadalmi innovációnak alternatívát kell mutatnia. Az innovációk szerepe az intézményi idősellátásban különösen lényeges, hiszen a szolgáltatást igénybe vevők sokszor akadályozva vannak mindennapi tevékenységeikben, egyedül, a társas kapcsolatoktól elszigetelten élnek, családtagjaikra vagy egy intézményre utalva, továbbá maguk az intézmények sem kellően rugalmasak. A terepmunkán és interjúkon alapuló kutatás eredményei szerint a társadalmi innováció mozgatórugója a demokratikus vezetés, a dolgozók munkájának elismerése, valamint az erős civil társadalom jelenléte, emellett elkerülhetetlen különböző szereplők bevonása a gondozás megszervezésébe, valamint a jövőbeli elképzelésekről szóló eszmecserebe.

Kulcsszavak: idősödés, idősellátás, társadalmi innováció, gondoskodó közösség, gondozás piacosodása

Abstract: The study examines eldercare practices in a village and its social institutions located in the Northern Great Plain region. The analysis explores what type of social innovation can be identified in the village and in its care institution maintained by the municipality, under what conditions the initiative operates, and raises the question whether caring community can be called a social innovation. The social innovation literature tends to have a normative view declaring that innovations are closely linked to positive social change and creating a better quality of life. The critical view, however, does not look at innovation through a lens of economic efficiency, but states that social innovation must offer an alternative. The role of innovation in institutional eldercare is particularly relevant, as service users are often hampered in their daily activities, living alone, isolated from social contacts, dependent on family

1 A tanulmány a 142319 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a PD_22 pályázati program finanszírozásában valósult meg. Javaslataikért köszönetemet fejezem ki Keller Juditnak, Virág Tündének és a két anonim bírálónak.

2 Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete, e-mail: gabriel.dora@rtk.hu

members or an institution, while the institutions themselves are not adequately flexible. The results of the qualitative research show that democratic leadership, recognition of the work of staff and a strong civil society are the driving forces for social innovation, where the contribution of different actors is inevitable.

Keywords: aging, eldercare, social innovation, caring community, marketization of care

Bevezetés

A tanulmány egy hazai intézményi idősellátás keretében megvalósuló társadalmi innovációt vizsgál. Ez idáig kevés olyan elemzés született, amely a magyarországi idősellátás és a társadalmi innovációk összefüggéseire irányult volna, és az elmúlt években társadalomtudományi területen egyáltalán nem került napirendre a témakör. A tanulmány a társadalmi innovációt és az innovatív megoldásokat nem kizárólag az intézményi keretfeltételek mentén elemzi, hanem tágabb kontextusba, a gondozás piacosodásának folyamatába helyezve értelmezi. Egy esettanulmányt mutat be, és ezzel párhuzamosan kitér a gondoskodó közösségek fogalmára és azok kialakulására.

A gondozás és a kapcsolódó ellátások kérdése egyre gyakrabban merül fel társadalmi és szakpolitikai vitákban, helyi és állami szinten szerte a világon. A neoliberais politikák és megszorító intézkedések következtében nő a piaci logika mentén szerveződő intézmények és ellátási formák száma, és a gondozásban felerősödik a piacosodási folyamat. A neoliberalizmus mint gazdasági, politikai és ideológiai irányzat a gondozást piaci problémának tekinti (Tronto 2017). Amikor egy társadalomban hirtelen megnő az idősek aránya, de a szociális intézmények ezzel sem infrastruktúrában, sem munkaszervezésben nem képesek lépést tartani, azaz kereslet lép fel, a piac saját szabályai szerint kínál megoldást a problémára. További jellegzetességként jelenik meg az egyéni felelősség hangsúlyozása. Amellett, hogy a gondozási kötelezettségek súlyos anyagi terheket rónak a hozzátartozókra, lelkiismeret-furdalást is keltenek bennük, hiszen a teljes munkaidős foglalkoztatás sem garantálja, hogy valaki finanszírozni tudja a feladatok kiszervezését (Gregor–Kováts 2020). Amennyiben az egyén nem engedheti meg magának a piaci szolgáltatások igénybevételét, kénytelen maga vállalni vagy családtagjaira hárítani a gondozási teendőket, manőverezve a fizetett és nem fizetett munkák között (Radziwinowiczówna–Rosińska 2022).

Az 1990-es évek közepétől a jóléti és tartós gondozási ellátások Európa számos országában átalakultak. Ez a folyamat azokhoz a szociálpolitikákhoz kötődik, amelyekkel az állam támogatásokat kezdett biztosítani a gondozásra szorulóknak (Ungerson 1997). Mivel az állami támogatások gondozási szolgáltatások vásárlására bátorították az igénybe vevőket, a családon belüli gondoskodás egyre inkább pénzalapú irányba mozdult el, megvásárolható áruvá téve a gondozási tevékenységet. Az állam közvetlen szolgáltató jellege átalakult, és piaci szereplők működését ösztönző közvetítővé vált. Ezt a folyamatot nevezi Farris és Marchetti piacosodási folyamatnak (Farris–Marchetti 2017). Az állami szerepvállalás mérséklődésével párhuzamo-

san a háztartásokon belüli személyes gondozási tevékenységek mértéke is csökkent a gondozási feladatok kiszervezése miatt. Utóbbi részben a bentlakásos intézményekben történő ellátást váltja ki. Térségünkben az egyik legismertebb példa erre Ausztria, ahol az állam 2007 óta szabadon felhasználható pénzbeli juttatással ösztönzi a családokat a 24 órás gondozók alkalmazására (Österle–Bauer 2016).

A legtöbb elemzés nem egy kívánatos folyamatként mutatja be a gondozás kommodifikációját, azaz áruvá válását és piacosodását, a tendenciát kritikával illeti (Lutz 2017, Aulenbacher–Leiblfinger–Prieler 2020, Och–Pfau–Effinger 2022). Egyéni vállalkozóként a gondozókat nem védi a hagyományos szociális háló, nem jár számukra betegszabadság, fizetett szabadság, és az alkalmazottakkal ellentétben minimálbérre sem jogosultak. Az ügynökségek és összekötő cégek előnytelen szerződések ajánlanak fel a dolgozóknak, akik nem kapnak lehetőséget a munkafeltételekről szóló egyezkedésre (Aulenbacher–Leiblfinger–Prieler 2020). Összességében elmondható, hogy napjainkban a gondozás szervezeti, finanszírozási és politikai szempontból is jelentős átalakuláson megy keresztül (Tronto 2013).

A gondozás áruvá válásának jelensége Magyarországon is tetten érhető, amelyhez az állami ellátás fejlesztésének hiánya, finanszírozási problémák, valamint a gondozási deficit egyre növekvő tendenciája társul. Elemzések a szociális szektorban meglévő munkaerőhiányról, a személyzet leterheltségéről, nagy adminisztrációs terhekről (Széman–Tróbert 2017), alacsony társadalmi megbecsültségről és bérekről, hosszú várólistákról számolnak be (Gyarmati 2022). A szociális ellátások visszaszorulásának folyamatát Krémer intézménytelenítésnek nevezi, amelyet a házi gondozásban részeseülők gyors növekedésével köt össze (Krémer 2013). Mások a refamilizáció fogalmát alkalmazva magyarázzák a jelenséget, amely hasonló jelenséget ír le: a folyamat során a családokhoz kerül vissza korábban államilag támogatott társadalmi feladatok egy része, így az idősek ellátása is (Nagy–Király–Géring 2016). Az értelmezés szerint az alaptörvény és a szociális törvény módosításaiban szintén tetten érhető a tendencia (Jeneiné dr. Rubovszky 2017).

Az elmúlt évtizedben valóban megfigyelhető az informális gondozás iparágának terjeszkedése Magyarországon. A házi idősgondozók közvetítésével foglalkozó cégek és ügynökségek száma folyamatosan nő, egyre többen kifejezetten a magas társadalmi státuszú családokat célozzák meg (Gábrriel–Katona 2024 megjelenés előtt). A kereslet és a kínálat összekötésével foglalkozó cégek házhoz viszik a segítséget, vagyis olyan feladatokat látnak el, amelyeket korábban a szociális ellátórendszer végzett. Fodor Éva azonban több okból is úgy látja, hogy Magyarországon nem beszélhetünk a gondozás kommodifikációjáról (Fodor 2022). Egyrészt mivel nincs állami törekvés arra, hogy a gondozói munkát külföldi, rosszul fizetett gondozók végezzék a helyi, dolgozó nők helyett, másrészt az egyház térnyerése a gondozás ellátásában a források sajátos, politikai lojalitáson alapuló újraelosztásával jár.

Magyarországon a szociális gondozás finanszírozását a központi költségvetés határozza meg (Szociális törvény 58/A. § [1]). Állami támogatásra jogosult bejegy-

zett szociális szolgáltató, egyházi fenntartó és nem állami fenntartó. A támogatások mértékében jelentős az eltérés. Míg az egyházi fenntartású intézmények a normatíván felül 68,5 százalékra jogosultak, a piaci szolgáltatók a normatíva 30 százalékát kapják tevékenységükért (központi költségvetés 45. § [1]). Hazánkban az időseket célzó szociális ellátások alapszolgáltatásokra és szakosított ellátásokra bonthatók. Az alapszolgáltatásokba a szociális étkeztetés, a házi segítségnyújtás és a nappali ellátás sorolható, ez utóbbi megszervezése a háromezer főnél népesebb települések önkormányzatai számára kötelező. A szakosított ellátások körébe a gondozási intézmények, valamint az átmeneti elhelyezést nyújtó intézmények tartoznak. A szociális szolgáltatások megszervezésével szemben kritikaként fogalmazódik meg, hogy a lakosságszám és az igény nincs összhangban, a finanszírozás pedig nem igazodik a valós költségekhez (Gyarmati 2019).

A Szociális törvény 2022-es módosításával az állam egyértelművé tette, hogy a rászorulókat gondozása elsősorban az egyén és a család felelőssége, ezt követi az önkormányzat, és az ellátás megoldása csak legvégül hárul az államra (Szociális törvény 2. § [1–6]). Mivel a törvény módosítása óta csupán fél év telt el, még nem látni, hogy milyen konkrét változásokkal jár a törvény gyakorlatba való átültetése. A módosítás mindenesetre sokakat megmozgatott, akik több napon át, különböző tüntetéseken³ adtak hangot aggályaiknak 2022 novemberében. A demonstrálók azt sérelmezték, hogy már a felvetés is problémás, amely szerint a gondoskodást mint kötelességet szükséges törvénybe iktatni, és kifejezték félelmeiket, hogy a törvény-módosítás az állam kivonulását jelentheti a szociális ellátórendszer megfelelő működtetéséből.

Az említett tendenciák mellett egyre nagyobb teret nyer az idősellátásban az innovatív gyakorlatok és eljárások jelenléte. A *társadalmi innováció* mint fogalmi keret, amely egyben helyi, nemzetiállami és államközi program is, szorosan kapcsolódik az időszűgy területéhez. A társadalmi innovációk a 2000-es évek elejétől keltették fel a tudományos szféra érdeklődését, ugyanakkor a politikai szféra is elkezdett foglalkozni a kérdéssel (Häikiö et al. 2017). A gazdasági válságra és a megszorító intézkedésekre való reakcióként az Európai Unió stratégiát fogalmazott meg a gazdaságos és hatékony társadalmi innovációk előmozdítására (Gómez-Barroso–Barilla–Harsløf 2017). Az Európai Tanács definíciója szerint:

„A társadalmi innováció új ötletek (termékek, szolgáltatások és modellek) kifejlesztése és megvalósítása társadalmi igények kielégítésére, amely új társas kapcsolatokat vagy együttműködésekkel alakít ki. Új válaszokat ad sürgető társadalmi igényekre, amelynek célja az emberi jólét javítása. A társadalmi innovációk olyan innovációk, amelyek mind céljukat, mind eszközeiket tekintve társadalmi jellegűek. Olyan új megoldások, amelyek nemcsak a társadalom számára előnyösek, hanem az egyének cselekvőképességét

3 https://nepszava.hu/3176512_szocialis-torveny-tuntetes-kossuth-ter-novak-katalin-peticio (Letöltve: 2023. 05. 10.)
<https://24.hu/belfold/2022/11/21/imp-szocialis-torveny-modositas-tuntetes/> (Letöltve: 2023. 05. 10.)

is növelik.” (European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion 2020: 6).

A fenti meghatározás szerint a társadalmi innovációk nem csupán új ötletek megvalósításáról szólnak, hanem fontos szerepet kap az egyén cselekvőképességének növelése. Ez a szempont az idősellátás kapcsán különösen lényeges, hiszen egy olyan szektorról beszélünk, amelynek főszereplői, az idősödő személyek sokszor akadályozva vannak mindennapi tevékenységeikben, egyedül, társas kapcsolatoktól elszigetelten élnek, és családtagjaikra vagy egy intézményre vannak utalva. További alapvető körülmény, hogy az időseket ellátó intézmények egy részére kevésbé jellemző a rugalmasság, a szervezetek nehezen reagálnak az új igényekre. Ez pedig visszahat magukra az érintettekre.

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) az 1990-es évek vége óta különösen nagy hangsúlyt fektet az aktív idősödés koncepció kidolgozására és az ehhez kapcsolódó javaslatok megfogalmazására (WHO 2002). A megközelítés a szükségletközpontú szemlélet helyett az idősek emberi jogainak elismerésén alapul, az esélyegyenlőséget és a részvételiséget hangsúlyozva politikai és közösségi vonatkozásban egyaránt. A WHO ajánlásai meghatározzák az Európai Unió tagállamainak szociálpolitikáit, és a hazai idősügyi stratégiáknak is fontos elemei, jóllehet gyakorlatba való átültetésük már közel sem magától értetődő. Az aktív idősödés index lehetővé teszi az idősek aktivitásának mérését az egyes országokban a foglalkoztatás, a társadalmi részvétel, az egészséges és biztonságos életvitel, valamint az idősödés társadalmi környezete dimenzióiban. Az index Magyarországra vonatkozó értékei jóval az EU-átlag alattiak, a legjelentősebb lemaradás pedig a társadalmi részvétel dimenziójában figyelhető meg (Boros–Gábrriel–Monostori 2021, Patyán–Leleszi–Tróbert 2022).

Az elemzés egy társadalmi innováció megvalósulását vizsgálja a hazai intézményi idősellátásban, szem előtt tartva azokat a globális tendenciákat és társadalmi változásokat, amelyekbe beágyazódik az idősellátás ügye. A piacosodási folyamatra, a szociális ellátórendszer átalakulására, valamint a demográfiai változásokra való reflektálás nélkül meglehetősen nehéz lenne állítást tenni a területen lezajló innovatív gyakorlatokról és új irányokról. A tanulmány az alábbi kérdéseket járja körbe: 1) Milyen típusú társadalmi innováció figyelhető meg egy önkormányzati fenntartású hazai intézményben? 2) A kezdeményezések milyen feltételekkel működnek a településen és környezetben? Továbbá felveti a kérdést, hogy 3) egyáltalán társadalmi innovációnak nevezhetőek-e azok a gyakorlatok és eljárások, amelyek talán nem is újak, csak újragondoltak, mint a közösség, vagy az odafigyelés különböző formái.

A tanulmány a fentiekben felsorolt kérdéseket egy olyan intézmény tevékenységének ismertetésén keresztül mutatja be, amelynek működésében fontos szerepet kap az innovatív gondolkodás, gyakorlatai azonban nem piaci jellegű kezdeményezések. A következőkben egy önkormányzati fenntartású, nappali ellátást nyújtó intézmény példáját ismertetem. Amellett érvelek, hogy különböző ágensek bevonása,

a közösségek megerősítése, valamint a közösségi gondolkodás munka- és életminőség-javító erővel bír intézményi szinten, valamint transzformatív is lehet.

A bevezetést egy szakirodalmi áttekintés követ a társadalmi innovációk és az időszedés összefüggéseiről. Ezután következik a kutatás módszertanának részletezése. Az elemzés az esettanulmány ismertetésével, intézményi és működési háttérének bemutatásával folytatódik. Ezt követően térek rá a gondoskodó közösségek elképzelésére, majd a megvalósult és tervezett innovációkat sorakoztatom fel. A tanulmány végül az idősgondozásban megjelenő piaci logikát mint elkerülhetetlen nézőpontot veti fel.

A társadalmi innováció elméleti kerete

A társadalmi innovációk komplex problémákra adott megoldásokat ajánlanak fel, amelyek az emberi élethez és egy reményteli, pozitív fejlődéshez járulnak hozzá (Moulaert–MacCallum–Hillier 2013). Az innovációk az egyén életére éppúgy hatással lehetnek, mint társadalmi csoportokra. Miközben a társadalmilag innovatív kezdeményezések alakítják a társadalmi viszonyokat, az egyénen és közösségen túlmutató fejlődést idéznek elő (Martinelli 2017). A társadalmi innováció elméleti keret olyan témákkal foglalkozik, mint a hatalmi viszonyok, a társadalmi beilleszkedés, valamint a társadalmi felhatalmazás (*empowerment*) kérdésköre; azzal a folyamattal, amelynek során a társadalmi csoportok különböző erőforrásokhoz való hozzáférést és képességeiket fejlesztik (Moulaert–MacCallum–Hillier 2013, Andersen–Bilfeldt 2017, Häikiö et al. 2017).

A társadalmi innováció irodalmára jellemző egyfajta normatív szemlélet, amely szerint az innovációk szorosan összefüggnek a pozitív irányú társadalmi változással, és segítenek egy jobb életminőség kialakításában. Több szerző azonban rámutat arra, hogy fontos kritikusan viszonyulni a fogalomhoz, mivel az innováció éppúgy járhat kudarccal, kockázattal vagy negatív hatással is, például a kezdeményezés nem szándékolt következményeivel, esetleg bizonyos társadalmi csoportok javakból való kiszorulásával (Nicholls–Simon–Gabriel 2015, Casini et al. 2018). Häikiö és munkatársai szerint a társadalmi innovációknak két elterjedt olvasata létezik, egy mainstream és egy kritikai felfogás (Häikiö et al. 2017). Mindkét nézőpont elismeri a társadalmi innovációk alulról szerveződő jellegét. A mainstream politikai diskurzus, amely nézetből az innovációs szakirodalom kiindult, a részt vevő szereplők mindennapi gyakorlataira, az innovációk gazdasági hatékonyságára fókuszál (lásd Mulgan 2012). Ez a szemlélet nem bírálja a fennálló társadalmi viszonyokat. A kritikai nézet szerint azonban nem cél a társadalmi berendezkedés fenntartása, sőt, a társadalmi innovációnak alternatívát kell mutatnia (Moulaert et al. 2007). A megközelítésben fontos a társadalmi csoportok cselekvőképességnek növelése, az egyenlőség elősegítése, valamint a társadalmi kirekesztést újratermelő kormányzati

gyakorlatok átalakítása, felszámolása. A kritikai felfogás szerint tehát az innovációk szerepe nem funkcionális, hanem emancipatorikus.

Jóllehet a határ nem minden esetben éles a két típus között, a jelen tanulmány igyekszik reflektálni erre a különbségtételre. Elemzésemben a társadalmi innováció fogalmát Moulaert és munkatársai definíciója nyomán alkalmazom, azaz nem gazdasági hasznát, hanem társadalmi viszonyokba ágyazott emancipatorikus szerepét keresem a kezdeményezésekben (Moulaert et al. 2013).

Az innovációk a társadalom különböző szektoraiban, az állami/közszférában, a magánszektorban és a civil szektorban is jelentkezhetnek (Nicholls–Simon–Gabriel 2015). A szférák azonban gyakran összefonódnak, és a határaik mentén valósulnak meg az újítások. A civil és magánszektor mezsgyéjén társadalmi vállalkozások épülhetnek ki. Az állami és magánszektor határvonalán olyan együttműködések találhatók, amelyek a jóléti szolgáltatásokat új módon, az államtól való függés nélkül képzelik el. Végül az állami és civil szféra közötti kooperáció eredményeként a civil társadalom megoldandó feladatokat vesz át az államtól. Moulaert és társai szerint akkor keletkezik igény a társadalmilag innovatív gyakorlatokra és stratégiákra, amikor az állami és magánintézmények nem képesek eleget tenni az életminőség javulásával szembeni elvárásoknak (Moulaert et al. 2013). Ugyanakkor a társadalmi innovációnak ambivalens jellege lehet a helyi jóléti kezdeményezésekben (Häikiö et al. 2017). Ez a kettősség egyrészt az értékekben érhető tetten, amelyek mentén az innovációk szerveződnek, másrészt az intézményesedés dimenziójában. Ez utóbbinál az a tét, hogy a helyi kezdeményezés képes-e befolyásolni a társadalmi diskurzust, valamint hogy sikerül-e gyakorlatba ültetni az elképzelést.

Idősödés és innovációk

Az idősödés és innovációk kapcsán sokaknak elsöre a technológiai újítások jutnak eszébe, mint az okoseszközök, az eHealth, a mesterséges intelligenciában vagy az egészségügyi piacon rejlő lehetőségek. Valóban számos eszköz, applikáció és okosotthon-szolgáltatás közül válogathatnak az idősek, azonban az új technológiák inkább a fiatal-időseket célozzák meg (Schultz–André–Sjovold 2016). Ugyanakkor az időseket szolgáló innovációnak sok egyéb formája létezik. Ilyen lehet az egészségügy és gondozás területén egy szolgáltatás, eljárás, szakpolitikai intézkedés, szervezet fejlesztése vagy az oktatásban megvalósuló innováció (Schultz–André–Sjovold 2015). Schultz és munkatársai irodalmi áttekintése összesen 41 cikket kategorizál az idősgondozásban megvalósuló innováció típusa és kutatómódszertani szempontok szerint. A kutatási témakörök az idősödés számos aspektusára kiterjednek, például az idősek lakhatási kihívásait célzó innovatív megoldásokra, a diákok ismereteinek bővítésére az érintettek gondozási szükségleteiről, vagy épp a demográfiai öregedés kihívásaihoz kötődő tájékoztatásra. Az utóbbi években a vizsgálatok többek között a gondozás minőségére, az idősek életminőségének javítására (Ander-

sen–Bilfeldt 2017, Jensen–Fersch 2019), a gondozók munkakörnyezetére (Schultz–André–Sjøvold 2016), a digitális átalakulásra és a jóléti technológiára (Frennert 2021), a külföldi idősgondozók tartós gondozásba való bevonására (Seiffarth–Aureli 2022) irányultak.

Magyarországon Széman Zsuzsa és Tróbert Anett Mária foglalkozott a kérdéssel. Az időszédésről és társadalmi innovációkról szóló kutatásukban a szerzők arra jutnak, hogy a magyarországi ellátásban problémát jelent a prevenció hiánya, mint például a mentálhigiénés gondozás támogatása vagy az infokommunikációs készségek fejlesztése az idősek körében (Széman–Tróbert 2017). A prevenció hiányára a kutatásban részt vevő olasz és romániai parterek szintén felhívták a figyelmet. A kutatás egyik konklúziója, hogy az innováció megvalósulásának egyik fő akadály a tartós idősgondozási rendszer széttagoaltsága, a nagy adminisztrációs terhek, továbbá felhívják a figyelmet a vidéken élők hátrányos helyzetére. Ez utóbbi pontot fontosnak tartom kihangsúlyozni, különösen annak fényében, hogy az idősek egy része a területi lefedettség hiányosságai miatt szorul ki a szociális ellátásból Magyarországon (Bácskay 2017). A vidéken kezdeményezett társadalmi innovációk és innovatív megoldások tehát kiemelten lényegesek lehetnek a jövőben.

Módszertan

A társadalmi innováció kutatásánál nem ritka a részvételi akciókutatás módszertanának alkalmazása. Ilyen esetben a kutatás célja, hogy hozzájáruljon a társadalmi mobilizációhoz, és pozitív változást segítsen elő az érintett terepen (Andersen–Bilfeldt 2017, Gosztonyi 2017, Varga 2022). A részvételi akciókutatások során a kutató szoros kollaborációban dolgozik az érintettekkel egy társadalmi kísérleten vagy projekten, demokratikus módon osztva meg a tudást a helyi közösséggel (Andersen–Bilfeldt 2017). A társadalmi innováció kutatója annak részévé válik, ami folyamatos reflexivitást igényel részéről, hiszen tisztában kell lennie saját szerepével és helyével a kezdeményezésben (Jessop et al. 2013).

Kutatásom egy kvalitatív módszerrel végzett munka, amely részben a résztvevőkkel való együttműködésre épül. Kutatásom kezdetén nem tűztem ki célul a részvételi akciókutatás módszerének alkalmazását, azonban a kutatás folytatásaként elképzelhető egy olyan jövőbeli kooperáció, amelynek a módszer alapját képezi majd. A vizsgálat során a hazai idősellátásban sikeresen megvalósított társadalmi innováció és folyamatban lévő innovatív megoldások kerültek a fókuszba. Ennek felderítését a terepmunka és a félig strukturált interjú módszere biztosította. Egy nappali ellátást biztosító, állami fenntartású intézmény működését vizsgáltam.

Az empirikus kutatás 2023 márciusa és májusa között folyt. A terepmunka során tíz interjú készült, emellett számos informális beszélgetésre került sor. Interjúra a polgármester, az intézményvezető, hat ellátást igénybe vevő, valamint két innovációt kezdeményező személy vállalkozott. A vizsgálat egy községi gyakorlatot mutat

be. A három hónap alatt több közösségi eseményen vettem részt, amelyek az idősök mindennapjaihoz, az őket érintő kérdésekhez kötődtek. A kutatói munka célja volt, hogy az alacsony lélekszámú településen közelebbről ismerjem meg a közösség életét, és ne csak az intézmény vezetője szemszögéből halljam a történetet. A település a médiából és a civilek jóvoltából ismert lehet, azonban tudatosan nem nevesítem, amely döntés kettős célt szolgál. Egyrészt nem kívánok reklámot biztosítani a projektnek, amelyről a megszólalók az interjú elején tájékoztatást kaptak. Másrészt az anonimitással védeni kívánom az egyes szereplőket, ahogy az a társadalomtudományi kutatásokban egyre hangsúlyosabb gyakorlat. Az interjút megelőzően minden érintett szóbeli tájékoztatást kapott a beszélgetés céljáról, az interjút követően pedig beleegyező nyilatkozatot tölthettek ki.

Esettanulmány: intézményi háttér és működési feltételek

Az eset egy, az észak-alföldi régióban található, 2500 lakosnál alacsonyabb lélekszámú település működésébe enged betekintést. A község lakónépessége az elmúlt tíz évben csökkenést mutatott. A TEIR adatokból jól látható, hogy a 18–59 évesek száma évről évre csökken, az öregedési mutató⁴ pedig növekszik. A vándorlási egyenleg 2010 óta – néhány kivételes évtől eltekintve – negatív. Pozitív fejlemény ugyanakkor, hogy a településen élő regisztrált munkanélküliek száma csökkenő tendenciát mutat. A helyi lakosok többnyire a környező városokban vállalnak munkát, továbbá néhány vállalkozás is működik a községben. A fiatalok elvándorlása miatt az idősebb generáció tagjai többnyire egyedül élnek.

A településen nincs tartós bentlakásos elhelyezést nyújtó szociális intézmény, így elsődlegesen a nappali ellátás jelenti az idősök találkozási pontját és a gondoskodás intézményesült módját a házi segítségnyújtás és a szociális étkeztetés mellett. A lélekszám alapján a nappali ellátás megszervezése nem lenne kötelező az önkormányzat számára, mégis ez jelenti az ellátás egyik fő pillérét. Az intézmény finanszírozása azonban nem csupán a normatíva révén valósul meg. Egészen sajátos módon, a település iparűzési adójának jelentős részét, közel felét fordítja az idősügyre. A befolyt összeg a nappali ellátás működése mellett lehetővé teszi számos más, az idősöket akár a környező településekről is megszólítani képes programok szervezését.

A kezdeményezés a polgármester és néhány aktív tag közös gondolkodásából indult ki közel huszonöt éve. A község önkormányzata az 1990-es évek vége óta dolgozik azért, hogy színvonalas szolgáltatást és kedvező életfeltételeket biztosítson az ott élő idősöknek. A polgármester beszámolója szerint ezt az a felismerés hívta életre, hogy az idősök tevékeny életet szeretnének élni, és vannak megvalósítandó céljaik. A község jelenlegi arculata, idősbarát jellege azonban nem alakulhatott volna ki a helyiek erős civil szerveződése nélkül. A településen 15-20 civil kezdeményezés

4 Az állandó népességéből a száz 0–14 évesre jutó hatvanéves vagy idősebbek száma.

működik,⁵ aktív lakosokkal, köztük 65 év felettiekkel is. Ilyen a polgárőrség, sport-egyesületek, kézműves körök és különféle idősbárát programok önkéntes szervezése. A település és a nappali ellátás intézményének erős a közösségimédia-jelenléte, a környéken és országosan is ismertek, gyakorlataikat több állami díjjal jutalmazták. Az elismeréseket az ellátást igénybe vevők számára magas szinten biztosított szolgáltatás miatt ítélték oda, mindemellett fontos megemlíteni, hogy a dolgozók számára ösztönzőkkel ellátott munkakörnyezetet biztosít az intézmény.

Kutatások megállapítják, hogy a polgármesterek kulcsszereplők a helyi gazdaságfejlesztésben és az innovációk előmozdításában a vidéki Magyarországon (Keller–Rácz–Váradi 2016), ami a közfoglalkoztatás segítségével is megvalósulhat (Váradi 2016, Gerő–Vigvári 2019). A település vezetői olyan szervezetek létrehozását segíthetik elő, amelyek a későbbiekben aktív szerepet vállalnak programok koordinálásában, források bevonásában vagy együttműködések kialakításában, azaz a feladatok megosztása hangsúlyos lesz egy sikeres program megvalósításában. Az interjúkból hasonló kép rajzolódik ki kutatási terepemen. A település polgármesteréről különféle ügyek iránt elkötelezett személy képe körvonalazódik, aki az évek alatt képes volt szövetségeket toborozni a helybeliek és más szereplők körében, felkarolva különböző ügyeket. A sportegyesület keretében azt a célt tűzte ki, hogy roma és nem roma fiatalok közös élményeket szerezzenek a futball által, elmosva az etnikai határokat és az előítéleteket. Önkéntes módon, heti szinten tesz azért, hogy közösség alakuljon a fiatalok körében. A polgárőrség intézményének megerősítése a közbiztonság érdekében lényeges kérdés egy olyan településen, ahol nincs rendőrség. Ennek a szintén önkéntes munkának a megszervezése a falubeliek körében további olyan eredmény, amelyet a közösség tagjainak bevonásával vitt végbe. Ezek mellett más kezdeményezésekben is részt vesz, mint például a Vöröskereszt helyi véradásának szervezésében. Egyértelmű, hogy az emberek összekötésében, a közösségfejlesztésben nagy szerepet kap a vezető személye, aminek köszönhetően a település lakói is jobban magukénak érzik a közügyeket és a közösséget. Ezt azonban nem saját érdemeinek, hanem az önkormányzat munkájának tulajdonítja.

„A nappali ellátás segítségével próbáljuk az emberek mindennapjait felépíteni, ahol nemcsak a kötelező feladatokat látjuk el, hanem vannak itt kis közösségek, akik civil szervezetként működnek. Sokan közülük idősekkel foglalkoznak, és bárki megtalálhatja a hobbiját, elkötelezettségét, feladatát, amivel csatlakozhat egy kis közösséghez. Ezt az önkormányzat mint ernyőszervezet segíti és tartja fenn” – mondja a polgármester.

Közösségi gondolkodás és gondoskodás

Az elmúlt évtizedekben az életvégi gondoskodás az intézményi, egészségügyi területre helyeződött át, azaz medikalizálódott, miközben társadalmi jellege visszaszo-

5 Ebből tíz regisztrált nonprofit szervezet.

rult. Az 1990-es évektől kezdve azonban több olyan kezdeményezés is életre kelt, amely a közösség erejével és az emberi kapcsolatok bevonásával igyekezte javítani az egyén utolsó életszakaszát (Sallnow–Bunnin–Richardson 2016, Wegleitner–Schuchter 2018). Erre a gyakorlatra utal a *gondoskodó közösség* és az *együttérző közösség* fogalma (Wegleitner–Heimerl–Kellehear 2017). A gondoskodó közösségek kialakulásának feltétele, hogy a gondozás kultúrája közösségi, önkormányzati és városi szinten kialakuljon, különféle területen dolgozó és működő szereplők bevonásával. Erre a kollaborációra tett kísérletet Klaus Wegleitner és Patrick Schuchter Ausztriában végzett részvételi akciókutatása, amely arra világít rá, hogy egy gondoskodó közösség kialakítása időigényes folyamat, és egyfajta társadalmi fejlődésként értelmezhető. Munkájuk fontos eleme volt, hogy a kutatás során szerzett ismereteket visszaforgassák a helyi közösségbe, így a televíziós és helyi újságban való szereplés, rövid tudósítások, valamint egy kézikönyv összeállítása is része volt a kutatás eredményeinek. Ezek pedig fenntartották a gondoskodásról és közösségről szóló társadalmi diskurzust.

Kutatásom kezdetén azt feltételeztem, hogy a közösségben való gondolkodás kiemelt szerepet kap a vizsgált intézményekben. Ez az interjúk során beigazolódott, a közösségi munka és közösségben való lét mint alapelv hangsúlyos pont volt. Az intézmény- és településvezetésre egyaránt jellemző egy demokratikus attitűd: a hierarchiával szemben egy horizontális, összefogást támogató szemlélet az uralkodó. A civil társadalom jelenléte szintén jelentős, mivel a gondozást igénylő személyek, hozzátartozók, önkéntesek és szakemberek bevonása segítségével működik az ellátás. A munkaerő megbecsülése, a dolgozók partnerként való kezelése szintén szerepet kap a vizsgált intézményben. Végül egy olyan narratíva fogalmazódik meg a dolgozók és a vezetés részéről, amely elveiben és értékeiben hangsúlyozza az odafigyelést és közösségi működést.

A polgármester, az intézményvezető és az aktivisták is felhívták a figyelmet az alulfinanszírozottság problémájára. Ennek következtében elkerülhetetlen, hogy a gondozást szervezők erőfeszítéseket tegyenek azért, hogy magasabb szintű szolgáltatást biztosíthassanak az idősek számára. Ennek egyik eleme a szociális dolgozók és gondozók munkájának megbecsülése, amely jelen esetben erkölcsi megbecsülést jelent. A családi munkakörnyezet, az apró figyelmességek beépítése a mindennapokba azt eredményezi, hogy a vizsgált intézmény dolgozói ritkábban váltanak munkahelyet, és nem tervezik a pályaelhagyást. Szakmai törekvéseiket, képzések, tanfolyamok elvégzését támogatja a fenntartó, amelyből nemcsak a gondozó, hanem a szolgáltatás igénybe vevői is profitálnak. Az önfejlesztés ösztönzése mint vezetői alapelv így hoz innovatív megoldásokat és új gyakorlatokat az érintettek életébe.

„Most jelentkeztem egy képzésre, ez egy senior egyensúly tréning. Ezt önként felvállaltam és szeretném majd beindítani a településen [...] olyan gyakorlatokat, mozgásformákat tanulunk majd, ami elősegíti, hogy ne essenek el olyan könnyen, biztonságosabb

legyen a járásuk. Ez pluszenergiát, pluszidőt jelent. De mondhatom, hogy amit elterveznek, a dolgozók partnerek benne” – meséli a nappali ellátás vezetője.

A proaktivitás nemcsak lehetőség, hanem elvárt hozzáállás is a település életében. A vezetés támogatja a kezdeményezőkézséget, és erre bátorítja a közösség tagjait, beleértve a dolgozókat, hozzátartozókat, időseket, illetve a programról tudomást szerző laikusokat. A polgármester úgy fogalmaz, hogy a legrosszabb, ha valaki csak kritizál, ám nem hajlandó tenni a megoldás érdekében. Kulcselemnek bizonyul az érintettekkel való közvetlen kommunikáció, valamint a különböző szereplők bevonása a gondozásba, amit egyenesen szakmai elvként definiál a vezető. Az innováció egyik kezdeményezője azonban ennél markánsabban fogalmaz. Véleménye szerint a településen közösségi vezetés valósul meg, ami főként azért működik példaszerűen, mert minden feladatnak van gazdája, továbbá minden érintett – beleértve magukat az időseket is – igyekszik támogatni valamilyen formában a közösséget.

A fenti szempontok rámutatnak arra, hogy a közösség megerősítésével jobbá lehet tenni a gondozásban eltöltött időt. A megszólalók elbeszélésében a közösség értékként, a közösségfejlesztés alapelveként jelenik meg, ahol a társadalmi kapcsolatok sokszínűségükben jelentenek erőforrást. Felvetődhet a kérdés, hogy Magyarországon mennyire elterjedt önkormányzati gyakorlat az idősügyi felkarolása hasonló formában. A bemutatott eset csak részben tekinthető különleges példának, az ország más régióiban szintén léteznek előremutató kezdeményezések. Kutatásom későbbi szakaszában több olyan községben is jártam, amelynek vezetői hasonlóképpen támogatón és innovatívan viszonyulnak az idősekhez, emellett számos alulról jövő kezdeményezés kap teret az egyes településeken, amelyek erősítik a generációk közötti szolidaritást, és hozzájárulnak az időskor aktív megéléséhez.

Társadalmi innováció: gyakorlatok és víziók

További kérdésként merül fel, hogy mi szolgált katalizátorként az idősbarát falu kialakításában, miért éppen az idősek ügyét karolta fel az önkormányzat és intézményei. A korábban említett kezdeményezésekkel szemben az idősügyi területén érezhető a legerősebben a hosszú távú, komoly szakmai előkészületeket igénylő tervezés, valamint a legkülönfélébb aktorok bevonása. Az interjúkból kibontakozik, hogy az utóbbi években a település vezetésének idősügyi iránti elkötelezettsége egy húszas éveiben járó helyi lakos, valamint egy külföldön idősgondozást végző aktivista hölgy találkozására révén élénkült fel. Az idősellátás kihívásairól folytatott beszélgetéseik arra ösztönözték őket, hogy a településen is elinduljanak az idősek mindennapjai és életminőségét jobbá tevő kezdeményezések. Ebből az egyre szélesebb körben folytatott eszmecseréből alakult ki egy külföldi állampolgárok számára szervezett rendszeres találkozó, továbbá egy vízió is, amelynek megvalósítása érdekében a közös gondolkodás és együttműködés folyamatossá vált.

A kutatás egyik legizgalmasabb kérdése, hogy az időügy terén milyen eszközökkel valósul meg a társadalmi innováció, és léteznek-e a környék idősellátási gyakorlatába radikális változást hozó elképzelések. Jelen esetben az idősek az elsődleges érintettek. Érzelmes beszámolóikban hosszan meséltek élményeikről a nappali ellátásban, és általánosságban a településen. Mindenekelőtt rendkívül hálásak a gondozó munkatársaknak, akik a napi foglalkozásokat tartják és a programokat szervezik, éppúgy a sofőrnek, aki minden hétköznap reggel felveszi őket a házuknál, hogy elfuvarozza⁶ őket az idősek klubjába. Kéthetente Alzheimer-café várja az érdeklődőket, akár a környező falvakból is, ahol az időseket érintő témákban hallgathatnak előadásokat. Kézműves foglalkozásokon egymást tanítják különféle technikákra, továbbadva a tudást, vagy épp senior táncórán tanulnak mozgásformákat. A nappali ellátás elsősorban az egyedül élő személyek számára jelent olyan közeget, ahol meghallgatják őket, megoszthatják egymással a mindennapi dolgokat. Az érintettek mentális jóllétére való előnyös hatás vitathatatlan. Sokat elmond a szolgáltatás résztvevőinek beszámolója: annyira jól érzik magukat a nappali ellátásban, hogy szívesen maradnának éjszakára is. Ez azonban intézmény hiányában jelenleg nem lehetséges.

Erre megoldás lenne egy Magyarországon még nem létező nonprofit bentlakásos komplexum létrehozása, amely hazai és külföldi időseket egyaránt fogadna. A projekt fiatalokat is vonzana, hiszen új munkahelyek létesülnének, és a működés egy generációk közötti, kölcsönösségen alapuló együttélésre épülne. A tervek elkészítésén egy olyan építészcsapat is dolgozik, amely társadalmi kérdésekre is reflektál munkája során, és figyelembe veszi a közösségben élés szempontjait. Céljuk egy gondoskodó környezet kialakítása, amely minél jobban igyekszik szűrni az időseket érő stresszhatásokat, és lehetőséget teremt mind az elkülönülésre, mind a társas interakcióra. Jelen esetben a cél mellett épp olyan fontos maga a folyamat, amely során tisztázódnak a kérdéses pontok, kialakul a koncepció, és minden szereplő megtalálhatja a helyét a projektben. Az idősek izgatottak az elgondolás kapcsán, noha tudják, hogy ez egy távlati terv. *„Nagyon, nagyon szeretnénk, csak sajnos az időnk, mert 83-93-ra, ugye nem valószínű, hogy megérjük”* – mondja a nappali ellátást igénybe vevő, 93 éves hölgy.

Az innovációnak követői vannak. Felmerül a kérdés, hogy a településen megvalósuló innovatív ötleteket átveszi-e más intézmény vagy közösség. Amennyiben igen, mely gyakorlatokat, és azok milyen mértékben terjednek tovább. A kutatás során fény derült arra, hogy az országosan jó gyakorlataikról híres intézmények ismerik és elismerik egymás tevékenységét, sőt, kapcsolatban állnak egymással. A polgármesterek rendszeresen találkoznak önkormányzati gyakorlatok megvitatásáról szóló konferenciákon és rendezvényeken. Az interjúk megerősítik, hogy az ország különböző területein az önkormányzatok egy része (véltetően az előregedésben érintett településeké) kifejezetten nyitna egy közösségi alapokon nyugvó projekt irányába, azaz elindult egyfajta hálózatosodás. Ez egy fontos empirikus megfigyelés lehet az idősellátás in-

⁶ Egyéb terepen szerzett tapasztalataim szerint az idősek fuvarozása a településen belül közel sem mindennapi szolgáltatás, noha igény sok helyen lenne rá.

novatív gyakorlatainak feltérképezésében, mert azt jelenti, hogy már elkezdődött egy tanulási folyamat az innovációra nyitott közösségekben. Az alulfinanszírozottság, a munkaerőhiány és a társadalmi ellenzél ellenére úgy tűnik, kialakulóban van egyfajta igény az összefogásra egy idősbárát szemlélet formálódásához.

A bemutatott eset nem egy piaci versenyre épülő elképzelés, ugyanakkor található benne a piachoz szorosan kapcsolódó elem. A külföldi idősök arányosan magasabb havi díja segítené fenntartani a leendő gondozási komplexum működését. A helyiek szintén fizetnének a szolgáltatásért, tehát lokálisan is kialakulna egy versenyhelyzet a bentlakásos ellátásban egyébként szűkölködő térségben. Az elképzelés új piacot és piaci igényeket teremtené, amelynek során elkerülhetlenné válna új szereplők bevonása, még akkor is, ha az eredeti tervek szerint nonprofit módon működne az intézmény. A komplexum megépülése várhatóan teljesen átrendezné a község jelenlegi arculatát és pozícióját járási és megyei szinten, amihez az ingatlanárak jelentős emelkedése is hozzájárulna. A kihívást az jelenti, hogy az elképzelés megvalósítását követően továbbra is közösségként tudjon működni a település. Kérdés, hogy mennyire lesz sikeres a vállalkozás, lesz-e fizetőképes kereslet a szolgáltatásra. Hazai példák nem támasztják alá, hogy az idősgondozáshoz kötődő profitorientált piaci intézmények egyfajta állami beavatkozás részeként jönnének létre (Farris–Marchetti 2017), ami részben megmagyarázza, hogy Magyarországon miért nincs még számos ilyen ellátási intézmény.

Következtetések

Az antropológiai irodalom az időseket gyakran sérülékeny, gondozásra szoruló társadalmi csoportként mutatja be, az idősödést pedig problémaként ábrázolja a magán- és családi élet szféráján belül – fogalmazza meg kritikai észrevételét Thelen és Coe (Thelen–Coe 2019). A megközelítéssel, amely az időseket elsősorban a szociális ellátórendszer terheként illusztrálja, számos elméleti és fogalmi keret helyezkedik szembe, mint például a WHO aktív idősödés koncepciója (WHO 2002) vagy a széles körben vitatott ezüst gazdaság fogalmi köre (Krzyminiewska 2020). A társadalmi innováció új társadalmi viszonyokat és együttműködésen alapuló kapcsolatokat alakít ki az egyének, a közösség és a szervezetek között, hozzájárulva a társadalmi átalakuláshoz és a társadalmi csoportok erőforrásokhoz való hozzáféréséhez (Moulaert–MacCallum–Hillier 2013, Häikiö et al. 2017). A fentiekben részletezett empirikus vizsgálat megerősíti, hogy az idősödő korosztály tagjai nem az ellátás elszenvetői, ráadásul nem csak részesedni akarnak a javakból és szolgáltatásokból. Az idősek aktív cselekvők is, az elkötelezettség és kölcsönösség igénye éppúgy jelen van körükben, ahol képességeik szerint hozzájárulásaikkal tevékeny tagjai kívánnak lenni annak a közösségnek, ahol az ellátásban részesülnek. Elmondható, hogy a vizsgált terepen a közösség a reciprocitás elve alapján működik, amely egyfajta motorja is a további kezdeményezéseknek.

Az esettanulmány egy megvalósulóban lévő társadalmi innovációt mutatott be egy községi környezetben. Az eset azt demonstrálta, hogy egy nem piaci intézmény innovatív, új kezdeményezésekre nyitott működésének több feltétele van. Ilyen a demokratikus vezetés, amely az innovációk megvalósítására való törekvést segítheti elő. További feltétel a hozzátartozók, a település lakói, az önkéntesek és szakemberek bevonása a gondozás megszervezésébe, valamint azokba az elképzelésekbe, amelyek hozzájárulhatnak egy jövőbeli innovációhoz. A közösségi működés mint alapelv szintén elengedhetetlen eleme az innovációk létrejöttének. A közösség nem kizárólag a helyi közösségre, gondozási intézményre értendő, hanem tágabb értelmet kap. A szakemberek, a civil szereplők, a helyi vezetés és az érintett korosztály összefogása olyan újfajta erőforrásokat képes mozgósítani, amelyek alternatívát és lehetőséget biztosíthatnak a helyiek és akár mások számára. Ehhez némi piaci logika és verseny is hozzájárulhat.

A gondoskodó közösség elképzelése egy kölcsönös gondoskodásról alkotott értelmezési keret, amely a tudásmegosztáson, a tapasztalatcserén és a szereplők bevonásán alapul, továbbá politikai jelentőséggel is bír (Wegleitner–Schuchter 2018). A tanulmány nem kíván direkt választ adni a kérdésre, hogy innovációnak nevezhető-e a közösségi működés. Az empiria azonban azt demonstrálja, hogy a gondoskodó közösség eszméje nem kihagyható elemzési szempont az idősödés vonatkozásában, mivel a kutatásban megszólított intézményekben és településeken folyamatosan és erőteljesen jelen van. A gondoskodó közösség kialakulásának feltétele a szolgáltatást igénybe vevők megbecsülése mellett a dolgozók szükségleteinek figyelembevételével. Ez a hozzáállás a vizsgált intézményben tapasztalható volt.

Az idős gondozás egyik fő kihívása, hogy az állami, piaci, háztartásban és közösségben végzett gondozási feladatok között olyan egyensúly keletkezzen, amely hozzájárul a minőségi ellátáshoz, a személyre szabott és jó gondozáshoz. Miközben az állami költségvetés egyre kisebb arányban biztosít forrást szociális ellátásokra, és ez az önkormányzat által fenntartott intézmények számára különösen fájó, innovációk és fejlesztések ilyen környezetben is megvalósulnak.

Irodalom

- Andersen, J. – Bilfeldt, A. (2017): Transforming welfare institutions through social innovation and action research in Denmark. *International Journal of Action Research*, 13(3): 201–220. <https://doi.org/10.3224/ijar.v13i3.02>
- Aulenbacher, B. – Leiblfinger, M. – Prieler, V. (2020): The Promise of Decent Care and the Problem of Poor Working Conditions: Double Movements Around Live-In Care in Austria. *SOZIALPOLITIK.CH*, 2(5): 1–21. <https://doi.org/10.18753/2297-8224-160>
- Bácskay, A. (2017): Területi különbségek az idős gondozásban. In Giczi, J. (szerk.): *Ezüstkor: korosodás és társadalom*. Budapest: KSH, 28–35.

- Boros, J. – Gábrriel, D. – Monostori, J. (2021): Idősödés. In Monostori, J. – Óri, P. – Spéder, Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 163–182.
- Casini, A. – Bensliman, R. – Callorda Fossati, E. – Degavre, F. – Mahieu, C. (2018): Is Social Innovation Fostering Satisfaction and Well-Being at Work? Insights from Employment in Social Enterprises Providing Long-Term Eldercare Services. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 29(6): 1244–1260. <https://doi.org/10.1007/s11266-018-0001-3>
- European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion (2020): *Social innovation: inspirational practices supporting people throughout their lives*. Luxembourg: Publications Office.
- Farris, S. R. – Marchetti, S. (2017): From the Commodification to the Corporatization of Care: European Perspectives and Debates. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 24(2): 109–131. <https://doi.org/10.1093/sp/jxx003>
- Fodor, E. (2022): *The Gender Regime of Anti-Liberal Hungary*. Cham: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-85312-9>
- Frennert, S. (2021): Hitting a moving target: digital transformation and welfare technology in Swedish municipal eldercare. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 16(1): 103–111. <https://doi.org/10.1080/17483107.2019.1642393>
- Gábrriel, D. – Katona, N. (2024): Diversification of the senior home care market in Hungary: informality and the operation of intermediaries. In Aulenbacher, B. – Lutz, H. – Palenga-Möllenbeck, E. – Schwiter, K. (szerk.): *Home care for sale*. (megjelenés előtt)
- Gerő, M. – Vignvári, A. (2019): Közfoglalkoztatás, redisztribúció és helyi hatalom. *Esély*, (2): 3–30.
- Gómez-Barroso, J. L. – Barillà, S. – Harsløf, I. (2017): The European Union policy framework for social services: agendas, regulations and discourses. In Martinelli, F. – Anttonen, A. – Mätzke, M. (szerk.): *Social Services Disrupted: Changes, Challenges and Policy Implications for Europe in Times of Austerity New Horizons in Social Policy series*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 49–70. <https://doi.org/10.4337/9781786432117.00010>
- Gosztonyi, M. (2017): A pénz zsonglórei: A szegénységben élők pénzgazdálkodásának rendszere. *Szociológiai Szemle*, 27(3): 4–26.
- Gregor, A. – Kováts, E. (2020): Work–life: balance? Tensions between care and paid work in the lives of Hungarian women. *socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 9(S17): 91–115. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2019en.91>
- Gyarmati, A. (2019): Idősödés, idősellátás Magyarországon – Helyzetkép és problémák. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Gyarmati, A. (2022): Az idősellátásban dolgozó munkavállalók helyzete az Európai Unióban és Magyarországon. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung.

- Häikiö, L. – Fraise, L. – Adam, S. – Jolanki, O. – Knutagård, M. (2017): The Janus face of social innovation in local welfare initiatives. In Martinelli, F. – Anttonen, A. – Mätzke, M. (szerk.): *Social Services Disrupted: Changes, Challenges and Policy Implications for Europe in Times of Austerity*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 281–301. <https://doi.org/10.4337/9781786432117.00024>
- Jeneiné dr. Rubovszky, Cs. (2017): *Az idősgondozás megoldatlanságának áldozatai: A gondozó családtagok helyzete a mai Magyarországon*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola.
- Jensen, P. H. – Fersch, B. (2019): Institutional Entrepreneurs and Social Innovation in Danish Senior Care. *Administration & Society*, 51(2): 250–271. <https://doi.org/10.1177/0095399715624945>
- Jessop, B. – Moulaert, F. – Hulgård, L. – Hamdouch, A. (2013): Social innovation research: a new stage in innovation analysis? In *The International Handbook on Social Innovation*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 110–130. <https://doi.org/10.4337/9781849809993.00020>
- Keller, J. – Rácz, K. – Váradi, M. M. (2016): Közösségi gazdaságfejlesztés a vidéki Magyarországon. In Kovács, K. (szerk.): *Földből élők – Polarizáció a magyar vidéken*. Budapest: Argumentum, 197–217.
- Krémer, B. (2013): Idős? Gondozás? Miről beszélünk? *Esély*, 3 66–112.
- Krzyminiewska, G. (2020): Ethical dilemmas of the silver economy. *Ekonomia i Prawo*, 19(1): 61. <https://doi.org/10.12775/EiP.2020.005>
- Lutz, H. (2017): Care as a fictitious commodity: Reflections on the intersections of migration, gender and care regimes. *Migration studies*, 5(3): 356–368. <https://doi.org/10.1093/migration/mnx046>
- Martinelli, F. (2017): Social services, welfare states and places: an overview. In Martinelli, F. – Anttonen, A. – Mätzke, M. (szerk.): *Social Services Disrupted*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 11–48. <https://doi.org/10.4337/9781786432117.00009>
- Moulaert, F. – MacCallum, D. – Hillier, J. (2013): Social innovation: intuition, precept, concept, theory and practice. In *The International Handbook on Social Innovation*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 13–24. <https://doi.org/10.4337/9781849809993.00011>
- Moulaert, F. – MacCallum, D. – Mehmood, A. – Hamdouch, A. (2013): General introduction: the return of social innovation as a scientific concept and a social practice. In *The International Handbook on Social Innovation*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 1–6. <https://doi.org/10.4337/9781849809993.00008>
- Moulaert, F. – Martinelli, F. – González, S. – Swyngedouw, E. (2007): Introduction: social innovation and governance in European cities. Urban development between path dependency and radical innovation. *European Urban and Regional Studies*, 14(3): 195–209. <https://doi.org/10.1177/0969776407077737>

- Mulgan, G. (2012): Social Innovation Theories: Can Theory Catch Up with Practice? In Hans-Werner, F. – Hochgerner, J. – Howaldt, J. (szerk.): *Challenge Social Innovation. Potentials for Business, Social Entrepreneurship, Welfare and Civil Society*. Berlin–Heidelberg: Springer, 19–43.
- Nagy, B. – Király, G. – Géring, Z. (2016): Work-life Balance and Gender Regime After the Economic Transition. *Intersections*, 2(3): 5–20.
<https://doi.org/10.17356/ieejsp.v2i3.283>
- Nicholls, A. – Simon, J. – Gabriel, M. (2015): Introduction: Dimensions of Social Innovation. In Nicholls, A. – Simon, J. – Gabriel, M. (szerk.): *New Frontiers in Social Innovation Research*. London: Palgrave Macmillan, 1–26.
- Och, R. – Pfau-Effinger, B. (2022): Marketisation policies in the neoliberal era: How culture and governance structures affect the introduction of market principles in local care policies. *EPC: Politics and Space*, 41(3): 1–18.
<https://doi.org/10.1177/23996544221137959>
- Österle, A. – Bauer, G. (2016): The Legalization of Rotational 24-hour Care Work in Austria: Implications for Migrant Care Workers. *Social Politics*, 23(2): 192–213.
<https://doi.org/10.1093/sp/jxv001>
- Patyán, L. – Leleszi-Tróbert, A. M. (2022): Az aktív idősödés egyéni és társadalmi dimenziói. *Máltai Tanulmányok*, 4(4): 78–93.
<https://doi.org/10.56699/MT.2022.4.6>
- Radziwinowiczówna, A. – Rosińska, A. (2022): Neoliberalization of Familialism by Default: The Case of Local Organization of Elder Care in Poland. In Näre, L. – Isaksen, L. W. (szerk.): *Care Loops and Mobilities in Nordic, Central, and Eastern European Welfare States*. Cham: Palgrave Macmillan, 41–62.
- Sallnow, L. – Bunnin, A. – Richardson, H. (2016): Community development and hospices: a national UK perspective. In Wegleitner, K. – Heimerl, K. – Kellehear, A. (szerk.): *Compassionate communities: case studies from Britain and Europe*. London – New York: Routledge, 1–14.
- Schultz, J. S. – André, B. – Sjøvold, E. (2015): Demystifying eldercare: Managing and innovating from a public-entity's perspective. *International Journal of Healthcare Management*, 8(1): 42–57. <https://doi.org/10.1179/2047971914Y.0000000097>
- Schultz, J. S. – André, B. – Sjøvold, E. (2016): Managing innovation in eldercare: A glimpse into what and how public organizations are planning to deliver healthcare services for their future elderly. *International Journal of Healthcare Management*, 9(3): 169–180. <https://doi.org/10.1080/20479700.2016.1142048>
- Seiffarth, M. – Aureli, G. (2022): Social Innovation in Home-Based Eldercare: Strengths and Shortcomings of Integrating Migrant Care Workers into Long-Term Care in Tuscany. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(17): 10602. <https://doi.org/10.3390/ijerph191710602>
- Széman, Zs. – Tróbert, A. M. (2017): A szociális innováció lehetőségei a tartós idős-gondozásban. *Esély*, (6): 45–62.

- Thelen, T. – Coe, C. (2019): Political belonging through elderly care: Temporalities, representations and mutuality. *Anthropological Theory*, 19(2): 279–299.
<https://doi.org/10.1177/1463499617742833>
- Tronto, J. (2017): There is an alternative: homines curans and the limits of neoliberalism. *International Journal of Care and Caring*, 1(1): 27–43.
<https://doi.org/10.1332/239788217X14866281687583>
- Tronto, J. C. (2013): *Caring democracy: markets, equality, and justice*. New York: New York University Press.
- Ungerson, C. (1997): Social Politics and the Commodification of Care. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 4(3): 362–381.
<https://doi.org/10.1093/sp/4.3.362>
- Váradí, M. M. (2016): Értékteremtő közfoglalkoztatás periferikus vidéki terekben. *Esély*, (1): 30–56.
- Varga, K. (2022): Részvételen alapuló társadalmi innováció Encs városban. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 19(3): 70–83.
<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2022.36>
- Wegleitner, K. – Heimerl, K. – Kellehear, A. (szerk.). (2017): *Compassionate communities: case studies from Britain and Europe*. London – New York: Routledge.
- Wegleitner, K. – Schuchter, P. (2018): Caring communities as collective learning process: findings and lessons learned from a participatory research project in Austria. *Annals of Palliative Medicine*, 7(S2): S84–S98.
<https://doi.org/10.21037/apm.2018.03.05>
- WHO (2002): *Active Ageing: A policy framework*. Switzerland: Geneva.

Jogszabályok

1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról [Szociális törvény] 2. § (1–6), 58/A. § (1). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300003.tv> (Letöltve: 2023. 02. 24.)
2022. évi XXV. törvény Magyarország 2023. évi központi költségvetéséről, 45. § (1–2). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2200025.TV> (Letöltve: 2023. 04. 21.)